

УДК 342.4

doi.org/10.30970/jcl.2.2022.4

Вікторія Ковтуняк

аспірантка, Ужгородський національний університет,
Ужгород, Україна
E-mail: v.denikina@gmail.com

РІЗНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕДУРУ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО НЕЇ

DIFFERENT APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONSTITUTION AND THEIR IMPACT ON THE PROCEDURE FOR AMENDING IT

Viktoriia Koltuniak

PhD student, Uzhorod National University, Uzhorod, Ukraine

Abstract | The article examines the theoretical and practical issues of analysis and understanding of amendments to the constitution through the prism of different approaches to understanding the constitution. It is noted that the specifics of amending the constitution cannot be clarified without a definitive understanding of the phenomenon of the constitution itself. The terms of real and actual constitution, as well as formal and material constitution, their relationship and influence are analyzed. It is noted that the essence and content of the constitution are revealed in the legal properties. Legal properties (features) of the constitutions of most modern countries are determined. The special properties of constitutions that influence the process of amending the basic law are highlighted. It is emphasized in the context of the topic under the analysis that one of the important legal properties of the constitution is its stability. Besides, the paper analyzes the issues of amending the constitution in the context of the constitutional process and the importance of the constitution as a legal basis for such a process. The process of amending the constitution is defined as an element of the constitutional process in the formation and establishment of the principles of constitutionalism, creating conditions for the functioning of the constitution to ensure and protect the rights and freedoms of man and citizen. It is emphasized that amending the constitution is a common and widespread world practice. The article also defines the importance of finding parity between the relentless processes of amending the constitution which are accompanied by frequent political crises in Ukraine and the real need to adjust the provisions of the Constitution of Ukraine in accordance with the requirements of society, the goals of state formation, and, most importantly, its compliance with the Constitution, its values, and principles.

Keywords: amendments to the constitution, constitutional process, constitutionalism, protection of human rights and freedoms, constitution, properties of the constitution.

Анотація | У статті досліджуються теоретичні та практичні питання процедур внесення змін до конституцій крізь призму різних підходів до розуміння феномену конституції. Відзначається, що специфіку внесення змін до конституційних текстів неможливо з'ясувати без остаточного розуміння сутності самої конституції. Аналізуються термінопоняття реальної та фактичної конституції, а також формальної і матеріальної конституції, їх співвідношення. Означено, що в юридичних властивостях конституції перш за все виявляються її сутність і зміст. Визначено юридичні властивості (ознаки) конституцій зарубіжних держав. Виокремлено особливі властивості конституцій, які впливають на процес внесення змін до них. В контексті досліджуваної теми підкреслюється, що однією із ключових юридичних властивостей конституції є її стабільність. Піддаються аналізу також питання внесення змін до конституції у контексті конституційного процесу та значення конституції як нормативно-правового підґрунтя такого процесу. Визначено процес внесення змін до конституції як елемент конституційного процесу у формуванні та утвердженні засад конституціоналізму, створення умов функціонування конституції з метою забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина. Підкреслюється, що внесення змін до конституції є звичайною та поширеною світовою практикою. Відзначається важливість пошуку паритету між невинними процесами щодо внесення змін до конституції, що супроводжуються частими політичними кризами в Україні, та реальною необхідністю корегування положень Конституції України відповідно до вимог суспільства та цілей державотворення, а також відповідності змін самій Конституції, її цінностям та принципам.

Ключові слова: внесення змін до конституції, конституційний процес, конституціоналізм, захист прав і свобод людини і громадянина, конституція, властивості конституції.

Постановка проблеми. Специфіку внесення змін до конституції неможливо з'ясувати без остаточного розуміння її феномену. Може видаватися дивним, що це питання досі залишається до кінця не вирішеним в країні, яка виразно стала на шлях побудови конституційної демократії, але факт залишається фактом. При цьому відбуваються не закономірні дискусії щодо окремих проблем теорії і практики конституціоналізму, а спроби фактичного заперечення фундаментальних конституційно-ідеологічних засад, безумовне узгодження яких є категорично необхідним в демократичному суспільстві кожної правової держави. Від них цілковито залежить і ставлення до мети та результату процесу оцінювання нормативних актів на предмет відповідності їх Конституції. Так, якщо діяльність, до прикладу, конституційних судів російської федерації чи білорусі ґрунтується на вихідному тлумаченні конституції як всього лише основного закону держави чи верховного нормативного акту в системі джерел законодавства, то й цілком очікуваними виглядають сумнозвісні результати роботи цих «органів конституційної юрисдикції». В Україні теж донині ще занадто багато об'єктивних чинників зумовлюють довільне, еkleктичне і нігілістичне сприйняття Конституції в суспільстві та фаховому середовищі. Неодноразові «скасування» та повернення чинності різних редакцій Конституції, публічне ігнорування її положень на найвищому політичному рівні та інші аналогічні обставини не сприяють утвердженню авторитету та дієвості Основного Закону. Крім того, не завжди враховується, що метою прийняття Конституції України стало не просто встановлення правил поведінки в найважливіших сферах суспільних відносин, а, передовсім, – визначення непорушних меж діяльності держави, створеної народом заради забезпечення та утвердження нею індивідуальних прав і свобод людини та громадянина, колективних прав громад і спільнот, усього Українського народу¹.

Серед науковців є прихильники різних теорій конституції, зокрема як: акту установчої влади народу, суспільного договору, акту обмеження державної влади, основного закону держави тощо. Усі зазначені та інші теорії відображають переважно лише якийсь один зріз цього фундаментального термінопоняття, а тому, навіть беручи до уваги значущість кожної з них, не гарантують всебічно обґрунтованого результату щодо розуміння конституції. Конституція ж, яка хоча й має різні

¹ Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 17-18.

прояви, повинна розумітися як комплексний і цілісний правовий акт, де здійснення (разом, спільно) влади народом, що досяг рівня розвитку політичної нації, є ключовим і визначальним, сутнісним компонентом, що створює необхідні передумови для її дієвості. Таким чином, Конституція України постає як акт триваючого націєтворення, усвідомлення та реалізації народом своєї сили (влади) творити і захищати власну державу, спільними зусиллями всіх для забезпечення прав та інтересів кожного зокрема².

Дотичні до порушених у цій науковій публікації питання досліджувались багатьма представниками науки конституційного права, серед них можна виділити таких науковців: Баймуратов М., Баглай М., Батанов О., Бориславська О., Вітрук Н., Джуль В., Домбровський І., Георгіца А., Гергелійник В., Журавський В., Заєць А., Калюжний Р., Кампо В., Кельман М., Копейчиков В., Козюбра М., Копиленко О., Кривенко Л., Кутафіна О., Лазарев В., Лукашова О., Лунь З., Мартиненко П., Марченко М., Мироненко О., Наливайко Л., Орзіх М., Погорілко В., Різник С., Стецюк П., Тацій В., Тесленко М., Тодика Ю., Тихий В., Цимбалістий Т., Фрицький О., Цвік М., Шаповал В., Шемшученко Ю. та ін. Однак залишаються ще недостатньо дослідженими та науково розробленими питання взаємозв'язку функцій та властивостей конституції і процедур внесення змін до неї, про що йтиметься далі.

Виклад основних положень. В особливих юридичних властивостях виявляються сутність і зміст конституції. Найважливішими властивостями конституції є: її особливе найменування; установчий характер її положень; особливий предмет правового регулювання; вища юридична сила; виступ у правовій системі в якості бази поточного законодавства; особливий механізм впливу конституційних положень на суспільні відносини; підвищена стабільність конституційних норм, обумовлена особливим порядком її прийняття, внесення змін і доповнень; особлива правова охорона³. Юридичними властивостями (ознаками) конституцій переважної більшості сучасних країн можна визначити наступні: а) найвища юридична сила; б) особливий порядок прийняття та внесення змін; в) особлива назва; г) політико-правовий характер; г) фундаментальність (основоположний характер); д) установчий характер; е) підвищена стабільність; є) підвищений ступінь охорони з боку держави; ж) програмний характер⁴.

За іншим трактуванням, юридичні властивості конституції – це ті характерні ознаки конституції, які відрізняють її від інших нормативно-правових актів і встановлюють роль та місце в ієрархії. Конституції України притаманна низка юридичних властивостей, які визначають її місце в правовій системі та роль у суспільстві. 1. Найвища юридична сила — одна з базових її властивостей. Конституція України обіймає найвищий щабель в ієрархічній системі правових актів. Усі інші правові акти повинні їй відповідати. 2. Пряма дія норм Конституції означає можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України. 3. Основа правової системи — Конституція є фундаментом національної правової системи, оскільки вона містить принципів положення всіх інших галузей права. 4. Підвищена стабільність. Конституція України закріпила базові засади конституційного ладу, форму держави, права і свободи громадян та ін. Порівняно з іншими нормативно-правовими актами Конституція розрахована на тривалу дію, що забезпечується особливим порядком внесення змін. 5. Особливий порядок ухвалення. Конституція України приймається з дотриманням спеціальної процедури безпосередньо народом або спеціально уповноваженим органом держави — Верховною Радою України⁵. Таким чином, можна зробити висновок, що більшість юридичних властивостей конституцій однаково визнаються дослідниками, навіть якщо останні по різному оцінюють її зміст і значення для суспільного та/або державного розвитку конкретної країни.

² Там само. С. 18.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. та ін. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. С. 48.

⁴ Конституційне право: підручник. / За заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 28.

⁵ Конституційне право України / За заг. редакцією Терлецького Д. С. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти. Одеса, 2020. С.48.

Нерідко властивості реальної конституції як нормативно-правового акта найвищої сили засвідчуються терміном «основний закон». Історично саме цей термін спочатку вживали у науці для позначення відповідного акта. Рідше для таких цілей використовувався термін «конституція». У наші дні обидва терміни виступають синонімами, а застосування одного чи другого зумовлене насамперед політико-правовими традиціями, що склалися у різних країнах. Проте конкретні конституції звичайно мають назву саме конституції. Терміни «основний закон» й «основні закони» (*lex fundamentalis, leges fundamentales*) походять із середньовічної латини. Термін «основні закони» почали вживати у XVI ст. у деяких європейських країнах у зв'язку з політичною боротьбою у суспільстві, яка відбувалася під впливом церковної реформації, з прагненнями обмежити абсолютну владу монарха⁶. Проте на сучасному етапі становлення науки конституційного права термін «Основний закон», хоча він і вживається одноразово в тексті Конституції України, видається не повністю доречним, таким, що відображає здебільшого радянські псевдоправові наративи.

Відтак відмова від звиклої практики застосування в науковому обігу терміну «Основний закон» зумовлена тим, що «конституція є основою легітимності державної влади лише якщо вона є результатом народного волевиявлення, суспільного консенсусу. Принципи, на яких вона заснована, мають універсальний, загально визнаний характер, уособлюють в собі існуючі традиції конституціоналізму. Тому публічна влада, яка поважає та дотримується норм конституції та розглядає її як установчий акт всього народу і при цьому ця влада перебуває під щільним контролем як з боку конституційних органів держави, так і громадянського суспільства, має всі підстави вважатися легітимною. І навпаки, влада, яка розглядає конституцію через призму своїх вузько-політичних інтересів, систематично порушує її, заперечує право громадян приймати і вносити зміни до неї, залишається при цьому безконтрольною, приречена втратити свою легітимність і, як наслідок, бути усунутою»⁷.

Крім того, у науковій літературі тривалий час використовується термін «фактична конституція», яким звичайно позначають наявну у конкретній країні організацію влади. Цей термін є небезспірним передусім у зв'язку з тим, що уможливорює визначення конституції поза змістом відповідного правового регулювання. Поняття «фактичної» конституції може сприйматися як таке, що заперечує нормативність конституції, роль і значущість здійснюваного нею регулювання, а це неприпустимо. Крім того, не викликає заперечень теза про те, що організація влади у конкретних країнах нерідко не повністю відображає зміст конституції у формально-юридичному сенсі. Від того, наскільки ця організація відповідає «юридичній» конституції, залежить оцінка останньої як реальної або фіктивної⁸.

У зазначеному контексті важливо зауважити, що однією із важливих юридичних властивостей конституції є її стабільність. Проте це не означає, що конституція не повинна змінюватися ні за яких обставин. В ній завжди мають знаходити відображення якісні зміни, що відбуваються у суспільних відносинах і становлять предмет конституційного регулювання. Інакше конституція може швидко перетворитися на історичний документ, зв'язок із реальною дійсністю та юридичну силу. Юридичною гарантією стабільності конституцій є особливий порядок внесення до них змін. Такий порядок покликаний забезпечити як стабільність, так і динамізм основного закону. В науці конституційного права традиційно конституції відповідно до способу внесення до них змін поділяються на гнучкі та жорсткі. Жорсткими визначаються конституції, зміни до яких вносяться у особливому порядку, який є більш складним порівняно із звичайною законодавчою процедурою, тобто – із процедурою прийняття звичайних законів. Тут потрібна не тільки більшість голосів депутатів, а й виконання низки додаткових процедур. Так, поправки до Конституції США приймаються голосами двох третин членів палат Конгресу (парламенту) або спеціально скликаного Кон-

⁶ Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 72.

⁷ Ковальчук В. Б. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. 2010. №2. С. 16.

⁸ Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 68.

ституційного конвенту. В обох випадках поправки мають бути ратифіковані законодавчими зборами або конвентами трьох четвертих штатів. Гнучкими визначаються конституції, порядок внесення змін до яких мало чим відрізняється від порядку, передбаченого для всіх інших законів. Здебільшого різниця полягає лише в кількості голосів депутатів парламенту, необхідної для внесення змін до конституції. Якщо для поточного закону достатньо простої більшості (50 % + 1) голосів, то для конституції цього замало – необхідно зібрати кваліфіковану більшість (не менше як дві третини голосів). Слід мати на увазі, що при здійсненні поділу конституцій на жорсткі та гнучкі необхідно зазначати, про яку саме конституцію йде мова – формальну чи матеріальну. Формальні конституції, як правило, є жорсткими. Матеріальні конституції завжди є гнучкими. Практичне значення має лише класифікація формальних конституцій у залежності від ступеню складності їхньої зміни, на дуже жорсткі, наприклад, конституція США 1787 року, Конституція України 1996 року, та менш жорсткі, наприклад, Основний Закон ФРН 1949 року, Конституція Казахстану 1995 року, Конституція Іспанії 1978 року та ін.⁹

Таким чином, в умовах конституціоналізму важливий не сам факт наявності конституції, а її змістове наповнення, що містить юридичні та політичні обмеження щодо органів державної влади та посадових осіб. Метою таких обмежень є забезпечення функціонування людиноцентричної суспільної системи, у якій головне призначення держави — гарантувати і захищати права та свободи людини і громадянина. З усіх відомих людству систем врядування демократія видається найбільш придатною для забезпечення існування такої системи, проте не кожна демократія має за мету захист прав людини. Адже демократія за своїм змістом передбачає перевагу колективного (загальної волі) над індивідуальним (свободою індивіда). Тому демократія також потребує відповідних обмежень¹⁰. А сучасна Україна є «конституційною державою з розвинутими інститутами представницької і безпосередньої демократії, різними формами самоврядування, підпорядкуванням усієї системи посадових осіб закону і контролю з боку представницьких установ, виборністю керівних ланок управлінського апарату, гласною державною діяльністю і відповідальністю посадових осіб перед загальним судом»¹¹. Більше того, обмеженість повноважень органів влади чіткими законодавчими рамками є обов'язковою умовою функціонування влади у правовій, демократичній державі. Положення ч. 2 ст. 19 Конституції України поширюється на всіх без винятку посадових осіб, незалежно від відомчої чи галузевої належності державного органу чи органу місцевого самоврядування, сфери його діяльності, характеру та обсягу повноважень, тобто на усіх, хто уособлює державну владу¹².

Варто також погодитися з І. Словською, що систему українського конституціоналізму складають такі складові: «1) чинна Конституція України як нормативно-правовий акт, тобто нормативно-правові основи українського конституціоналізму; 2) теорія Конституції, тобто вчення про Конституцію як наукові основи українського конституціоналізму; 3) історія Конституції України, її становлення і розвиток, тобто історичні основи українського конституціоналізму; 4) ідеологія Конституції України, тобто ідеологічні основи українського конституціоналізму; 5) конституційний лад України, тобто організаційні основи українського конституціоналізму»¹³. Органічною складовою українського конституціоналізму є й існуючий конституційний лад, тобто система суспільних відносин, встановлених на основі та відповідно до Конституції. Його основними складовими є державний і суспільний лад України. Складовою суспільного ладу у сучасній Україні є політична система. Її розуміють як організацію політичної влади в суспільстві, що передбачена і гарантована

⁹ Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 55-56.

¹⁰ Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму). *Право України*. 2014. № 7. С. 49.

¹¹ Речицкий В. В. Украинский конституционализм. Украинский опыт. Харьков: Фолио, 1998. С.142.

¹² Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: 2011. С. 139-145.

¹³ Словська І. Є. Поняття конституціоналізму. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 18. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 148—151.

Конституцією. Суб'єктами політичної системи є «Український народ як політична спільність, українська держава в особі вищих, центральних і місцевих органів державної влади, політичні партії, територіальні громади та органи місцевого самоврядування»¹⁴. Водночас важливою складовою політичної системи є форми безпосереднього народовладдя, не заборонені Конституцією, а також передбачені нею органи державної влади, які повинні забезпечувати її реалізацію, органи місцевого самоврядування, громадяни України. Цим органам надано широке коло громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав¹⁵.

При цьому права та свободи людини і громадянина мають загальнорегулятивне імперативно-правове значення і є основним критерієм визначення правової якості джерел чинного позитивного права, організації і діяльності всіх гілок державної влади і держави в цілому. Вони є невід'ємним компонентом підходу до людини, ставлення до неї як до творчої, інтелектуальної особистості, вільної і рівноправної»¹⁶. Конституція України є нормативно-правовим підґрунтям конституційного процесу (що за змістом становить собою конституційні перетворення у сучасній Україні) як політико-правового процесу поетапного перетворення конституційного законодавства (зі зміною тексту Конституції), розвитку конституційних правовідносин та конституційної правосвідомості, створення системи забезпечення (охорони) конституційного правопорядку з метою формування сучасного українського конституціоналізму¹⁷.

Але вкрай важливо розмежовувати поняття зміни тексту конституції та зміни змісту конституції (без втручання в конституційний текст). Адже зміна змісту конституцій без зміни їх тексту динамічно залежить від нових тлумачень конституцій органами конституційного контролю, іншими органами судової влади, а також від еволюції національних (суспільних) цінностей, відкрито закріплених в текстах конституцій. Для цього потрібно змінювати науково-практичні підходи до забезпечення збалансованості повноважень Президента України, народних депутатів, Верховної Ради України, Конституційного Суду України в процесі внесення змін до Конституції України з метою найбільш дієвої реалізації волі народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні.

Ніхто не заперечуватиме, що конституційний процес зіграв важливу роль у розвитку демократичних засад в Україні і є наслідком еволюції політичної системи, яка впливає на всі сторони життєдіяльності українського суспільства і визначає розвиток країни на багато років уперед¹⁸. Якщо мова йде про зміни до Конституції, то порядок внесення змін встановлений Конституцією, урегульований законами і іншими нормативними актами. На відміну від процедури внесення змін до Конституції, конституційний процес – значно ширше явище, яке включає в себе і історичну спадщину, історію вітчизняного конституціоналізму, і процедуру прийняття конституції та набуття нею чинності, і функціонування основних конституційних інститутів. Якщо говорити про термін «реформа», то він відрізняється від «процедури внесення змін до конституції» тим, що це поняття не обов'язково повинно відображати саме внесення змін до тексту Основного закону. Під конституційною реформою може розумітися і реформа політична, зміна повноважень державних органів на підставі зміни законів та інших нормативних актів, яке не обов'язково тягне зміни конституційні. Також термін «реформа» нерідко використовується для характеристики окремого етапу конституційної історії. Поняття «процедура», у даному контексті, вужче, і так би мовити, конкретне. Під процедурою у теорії держави та права розуміють чітко врегульовану правом діяльність упов-

¹⁴ Пустовіт Ж. Поняття соціальних гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2001. № 3. С. 28–30.

¹⁵ Тодика Ю. М. Конституція України - Основний Закон держави і суспільства: Навчальний посібник. Харків: Факт, 2001. С. 295–317.

¹⁶ Колотова Н. В. Права человека как сфера взаимодополнения. *Права человека и политическое реформирование (юридические, этические, социально-психологические аспекты)* / Отв. ред. Е. А. Лукашева. Москва: ИГП РАН, 1997. С. 147.

¹⁷ Крусян А. Фактори конституційного процесу в сучасній Україні: у пошуках стабільності та демократичного розвитку. *Право України*. 2014. № 7. С. 167.

¹⁸ Байрачна Л. К. Конституція як інструмент легітимації державної влади. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 4, т. 1. С. 41.

новажених суб'єктів, яка спрямована на досягнення певного результату. Враховуючи вищевикладене, під терміном процедура внесення змін до Конституції слід розуміти врегульовану діяльність уповноважених суб'єктів по ініціюванню, підготовці, розгляду та прийнятті змін до Конституції України, крім тих, які заборонені законодавством, та введення їх в дію у встановленому законодавством порядку¹⁹.

Цілковито очевидно, що встановлений порядок внесення змін до Конституції України дає підстави для висновку про те, що Конституцію України слід віднести до жорстких, про що переконує, зокрема, розгляд її XIII розділу. Ускладнений порядок зміни Конституції України встановлений з метою забезпечення стабільності Конституції як основного закону України. Водночас він спрямований на забезпечення поєднання стабільності та динамізму Конституції. Це дає можливість своєчасно реагувати на конституційному рівні на об'єктивні потреби розвитку суспільства та вдосконалення державного управління²⁰.

При цьому, як відзначає В. Шаповал, питання стосовно юридичної природи актів (законів) про внесення змін або доповнень до конституції, передусім прийнятих парламентом, вже давно визнані дискусійними. Іноді, по суті, корегуючи концепцію установчої влади, розрізняють первинну і вторинну установчу владу, екстраполюючи призначення першої прийняттю самої конституції, а призначення другої — внесенню до неї змін. Так, відмінності у юридичній природі конституції й актів, якими до неї вносяться зміни або доповнення, незалежно від назви цих актів, не можуть існувати. Інакше довелось б визнати різну природу різних положень конкретної і вже зміненої конституції. Така еkleктика неприпустима, адже будь-який правовий акт об'єктивно є цілісним за формою і змістом та єдиним за своєю природою. Змінену або доповнену конституцію не можна сприймати за її природою як своєрідну «клаптикову ковдру» ще й тому, що це фактично поставило б під сумнів таку ознаку системи права, як субординованість різних актів, що її становлять, юридична природа кожного з яких, як зазначалося, єдина. Теза про відмінність юридичної природи конституції й актів (законів) про внесення до неї змін зумовлена, зокрема, тим, що, починаючи з другої половини XIX ст., звичайною практикою стало прийняття конституції парламентом — органом законодавчої влади. Але, по суті, одночасно відповідну діяльність парламенту почали трактувати як реалізацію не законодавчої, а установчої влади, що також засвідчувало певне корегування концепції установчої влади²¹.

На думку А. Крусян, ґрунтуючись на системному аналізі конституційно-правової та соціально-політичної практики, з урахуванням чинного конституційного законодавства та міжнародно-правового досвіду у сфері державно-правового будівництва, в контексті формування українського конституціоналізму основними напрямками (тенденціями) сучасних конституційних перетворень, відповідно до яких має бути здійснена модернізація Конституції України, є: вдосконалення конституційного ладу в напрямку ефективізації організації та функціонування державної влади з необхідним її обмеженням (самообмеженням) на принципах конституціоналізму; формування громадянського суспільства; забезпечення і захист прав та інтересів людини; конституційне закріплення принципу взаємодії органів державної влади та відповідного конституційно-правового механізму такої взаємодії; визначення конституційного статусу регіональних мов; конституційне забезпечення здійснення адміністративно-територіальної та муніципальної реформ, які повинні бути спрямовані на децентралізацію публічної влади; необхідність удосконалення організації та ефективізації здійснення публічної влади на місцевому рівні; розширення способів регулювання суспільних відносин у публічно-правовій сфері, зокрема, використовуючи для цього договірні основи як умову реалізації демократичних принципів конституціоналізму, як універсальний

¹⁹ Колодій І.П. Співвідношення понять «процедура внесення змін до конституції», «конституційний процес» та «конституційна реформа». *Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави: матеріали II міжнар. міжеуз. наук. конф.* (Харків, 22–23 листоп. 2013 р.) / за заг. ред. П.І. Орлова; Харк. екон.-прав. ун-т. Харків, 2013. С. 212-213.

²⁰ Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. С. 56.

²¹ Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 78.

інструмент децентралізованого управління, як форму взаємодії між центральними органами державної влади і місцевими органами публічної влади (державними і публічно-самоврядними), а також як спосіб узгодження інтересів і цілеспрямованості спільних дій інших суб'єктів конституційних відносин; науково-теоретичне обґрунтування, конституційно-правове закріплення гарантій і відповідних правових механізмів для подальшого поступального розвитку форм безпосередньої демократії в Україні; конституційне визначення порядку прийняття нової Конституції²². Зазначена позиція набуває нового змістового наповнення в сучасних умовах воєнної агресії російської федерації проти України. З одного боку – необхідність конституційних змін є природною обставиною кожних фундаментальних демократичних перетворень, з іншого – зміни до Конституції України закономірно не допускаються в умовах воєнного стану. Як вирішити цю дилему – спільне завдання теоретиків і практиків конституційного права, державних і громадських діячів, усіх небайдужих громадян України.

Висновки. Наукова доктрина та світова практика свідчить про підвищену стабільність основних законів держав. Однак за сучасних умов стрімких змін у суспільному житті буде помилкою перебільшувати цінність «недоторканності» конституції. Стосовно порядку внесення змін, майже всі конституції світу (за винятком так званих «неписаних») вважаються жорсткими. Проте це не означає, що ускладнена процедура внесення змін до конституцій має бути перешкодою для конституційної модернізації. Класичним прикладом підтвердження позиції про небажаність внесення відповідних змін вважається конституція США, прийнята ще в 1787 році. Водночас якимось применшується значення наявності 27 поправок до її тексту, який складається лише із семи статей і регулює досить обмежене коло питань, особливу жорсткість американської конституції, а також активну позицію Верховного Суду США, який, через свою практику, досить вдало її «компенсує». Інші приклади говорять самі за себе: Конституція Грузії 1995 року змінювалася вже понад 20 разів; до конституції ФРН, що набула чинності в травні 1949 року, було внесено понад 50 змін, серед них і ті, що стосувалися вступу до НАТО (1956), стану оборони (1968), наслідків об'єднання Німеччини (1994). Конституція Франції від 1958 року діє з численними змінами. Отже, внесення змін до конституції є звичайною світовою практикою, яка дає змогу ефективно враховувати і зміни в суспільному житті, зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на якість організації держави й суспільства, безпеки та добробуту громадян²³.

Отже, внесення змін до конституції є звичайною та поширеною світовою практикою, яка дає змогу ефективно враховувати зміни в суспільному житті, зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на якість організації держави й суспільства, безпеки та добробуту громадян. Натомість питання щодо таких змін не лише в тому, наскільки вони потрібні чи зумовлені об'єктивними обставинами, а й у тому, чи відповідають вони сучасним тенденціям розвитку суспільства, світовим глобалізаційними тенденціям, а головне – викликам національній безпеці держав, їх незалежності і здатності виконувати свій головний обов'язок – утверджувати, захищати і забезпечувати права і свободи своїх громадян.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. та ін. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.

²² Крусян А. Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр.*; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 244.

²³ Див. Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. С. 333.

2. Байрачна Л. К. Конституція як інструмент легітимації державної влади. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 4, т. 1. С. 41–46.
3. Бориславська О. Конституційна реформа як шлях формування в Україні конституційної системи обмеженого правління (на основі досвіду європейської моделі конституціоналізму). Право України. 2014. № 7. С. 47-54.
4. Ковальчук В. Б. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі. Ча-сопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". 2010. №2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10kvbpdd.pdf>. (дата звернення 25.06.2022).
5. Колодій І. П. Співвідношення понять «процедура внесення змін до конституції», «конституційний процес» та «конституційна реформа». Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави: матеріали II міжнар. міжвуз. наук. конф. (Харків, 22–23 листоп. 2013 р.) / за заг. ред. П.І. Орлова; Харк. екон.-прав. ун-т. Харків, 2013. С. 206– 214.
6. Колотова Н. В. Права человека как сфера взаимодействия. Права человека и политическое реформирование (юридические, этические, социально-психологические аспекты) / Отв. ред. Е. А. Лукашева. Москва: ИГП РАН, 1997. С. 139–150.
7. Конституційне право України / За заг. редакцією Терлецького Д. С. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти. Одеса, 2020. 242 с.
8. Конституційне право: підручник. / За заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 484 с.
9. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: 2011. 1128 с.
10. Крусян А. Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр.; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 235-247.
11. Крусян А. Фактори конституційного процесу в сучасній Україні: у пошуках стабільності та демократичного розвитку. Право України. 2014. № 7. С. 167-174.
12. Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.
13. Пустовіт Ж. Поняття соціальних гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. Право України. 2001. № 3. С. 28–30.
14. Речицкий В. В. Украинский конституционализм. Украинский опыт. Харьков: Фолио, 1998. 160 с.
15. Різник С. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 548 с.
16. Словська І.Є. Поняття конституціоналізму. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 18. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 148—151.
17. Тодика Ю. М. Конституція України - Основний Закон держави і суспільства: Навчальний посібник. Харків: Факт, 2001. 382 с
18. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. Право України. 2014. № 7. С. 64-84.

References

Bibliography:

1. Afanasieva M. V., Baltzii YU. YU., Batan YU. D. ta in. Konstytutsiine pravo Ukrainy: prahmatychnyi kurs: navch. posib. / za zah. red. M. V. Afanasievoi, A. A. Yezerova. Odesa: Yurydychna literatura, 2017. 256 s.
2. Bairachna L. K. Konstytutsiia yak instrument lehitymatsii derzhavnoi vlady. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky. 2017. Vyp. 4, t. 1. S. 41–46.
3. Boryslavska O. Konstytutsiina reforma yak shliakh formuvannia v Ukraini konstytutsiinoi systemy obmezhenoho pravlinnia (na osnovi dosvidu yevropeiskoi modeli konstytutsionalizmu). Pravo Ukrainy. 2014. № 7. S. 47-54.
4. Kolodii I. P. Spivvidnoshennia poniat «protseura vnesennia zmin do konstytutsii», «konstytutsiinyi protses» ta «konstytutsiina reforma». Rol nauky v formuvanni hromadianskoho suspilstva ta pravovoi derzhavy: materialy II mizhnar. mizhvuz. nauk. konf. (Kharkiv, 22–23 lystop. 2013 r.) / za zah. red. P.I. Orlova; Khark. ekon.-prav. un-t. Kharkiv, 2013. S. 206– 214.
5. Kolotova N. V. Prava cheloveka kak sfera vzaimodopolneniia. Prava cheloveka i politicheskoe reformirovanie (iuridicheskie, eticheskie, sotsialno-psikhologicheskie aspekty) / Отв. ред. Е. А. Lukasheva. Moskva: IGP RAN, 1997. S. 139–150.
6. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / redkol.: V. YA. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), YU. H. Barabash ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: 2011. 1128 s.

7. Konstytutsiine pravo Ukrainy / Za zah. redaktsiieiu Terletskoho D. S. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity. Odesa, 2020. 242 s.
8. Konstytutsiine pravo: pidruchnyk. / Za zah. red. O. S. Bakumova, T. I. Hudz, M. I. Marchuka. MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. Sprav. Kharkiv, 2019. 484 s.
9. Kovalchuk V. B. Konstytutsiia yak osnova lehitymnosti publichnoi vlady v pravovii demokratychnii derzhavi. Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Pravo". 2010. №2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10kvbpdd.pdf>. (data zvernennia 25.06.2022).
10. Krusian A. Faktory konstytutsiinoho protsesu v suchasni Ukraini: u poshukakh stabilnosti ta demokratychnoho rozvytku. Pravo Ukrainy. 2014. № 7. S. 167-174.
11. Krusian A. R. Modernizatsiia Konstytutsii Ukrainy: dosvid, suchasnist ta perspektyvy. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»: zb. nauk. pr.; MONmolodspport Ukrainy, NU «OIUA». Odesa: Yuryd. l-ra, 2012. T. 11. S. 235-247.
12. Maidannyk O. O. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navch. posib. Kyiv: Alerta, 2011. 380 s.
13. Pustovit ZH. Poniattia sotsialnykh harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. Pravo Ukrainy. 2001. № 3. S. 28–30.
14. Rechitskii V. V. Ukrainskii konstitutsionalizm. Ukrainskii opyt. Kharkov: Folio, 1998. 160 s.
15. Riznyk S. Konstytutsiinist normatyvnykh aktiv: sutnist, metodolohiia otsiniuvannia ta systema zabezpechennia v Ukraini: monohrafiia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2020. 548 s.
16. Shapoval V. Fenomen konstytutsii yak osnovnoho zakonu. Pravo Ukrainy. 2014. № 7. S. 64-84.
17. Slovka I.YE. Poniattia konstytutsionalizmu. Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky. Vyp. 18. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2002. S. 148—151.
18. Todyka YU. M. Konstytutsiia Ukrainy - Osnovnyi Zakon derzhavy i suspilstva: Navchalnyi posibnyk. Kharkiv: Fakt, 2001. 382 s